

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 24 (37)

Суми – 2020

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i24.p84>

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ ЯК ОСНОВНОГО ЗАСОБУ
БОРОТЬБИ З ВІДМИВАННЯМ БРУДНИХ КОШТІВ В ПРОЦЕСІ ОБІГУ
ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ**

Старинський Микола Володимирович,
доктор юридичних наук,
професор кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет

Хуторянець Жанна Вячеславівна,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет

Стаття присвячена дослідженню проблемних питань ідентифікації осіб, що здійснюють фінансові операції як основного засобу боротьби з відмиванням брудних коштів в процесі обігу електронних грошей. В ній звертається увага на інтенсивний розвиток інтернет технологій результатом чого стало популярність нових платіжних інструментів, зокрема електронних грошей.

В роботі акцентується увага на тому, що переваги які надає використання електронних грошей в торгівельних операціях одним особам, інші використовують для злочинної діяльності. В цьому аспекті електронні гроші активно почали використовуватись в тіньовому секторі світової економіки, що спричинило необхідність більш інтенсивного контролю з їх використанням.

Автори дослідження доводять, що ідентифікація осіб які здійснюють платіжні інструменти на сьогодні є одним з найбільш дієвих засобів боротьби з використанням електронних грошей в протиправних цілях. Міжнародні організації, діяльність яких направлена на боротьбу з відмиванням брудних коштів постійно рекомендують державам вдосконалювати механізм ідентифікації осіб, які здійснюють фінансові операції. Аналіз практики ідентифікації особи споживачів фінансових послуг свідчить, що основним механізмом належної ідентифікації є закріплення в національному законодавстві переліку документів, що засвідчує особу. Спектр документів та їх якість в різних державах є різним, що свідчить про особливості цих держав.

На території України питання ідентифікації споживачів фінансових послуг знаходиться на етапі інтенсивного становлення. На законодавчому рівні закріплені лише основні документи, що засвідчують особу. Разом з цим, з нашої точки зору, в чинному законодавстві мають бути передбачені вичерпні переліки документів, які банківська установа має право і можливість витребувати для ідентифікації особи. При цьому такі переліки мають враховувати не лише звичайну ситуацію, а й випадки природного лиха, соціально-політичних змін суспільства, знаходження особи на території іншої держави і таке інше. Затвердження таких переліків дасть можливість банківським установам належним чином виконувати вимоги законодавства нашої

держави у боротьбі з відмиванням брудних коштів.

Ключові слова: ідентифікація осіб, відмивання брудних коштів, фінансова діяльність, електронні гроші, електронні платежі

Starynskyi M.V., Khutorianets Zh.V. Issues of Person Identification and the Main Means of Anti-Money Laundering in the E-Cash Cycle. The article investigates some problematic issues concerning identification of persons that perform financial operations as the main way to combat money laundering in the cycle of e-cash. It draws readers' attention to the speedy development of the Internet technologies that results in the increasing popularity of new payment systems including e-cash.

It is emphasized that the advantages provided to some people by the use of e-cash in their economic operations can be used by other persons for certain criminal purposes. In this aspect e-cash has found its extensive application in the grey sector of the world economy and as such requires a more intensive control over its use.

The authors of the investigation prove that identification of the persons using payment tools is currently one of the most effective ways to prevent e-cash from being used in illegal activities. International organizations whose purpose is to combat money laundering always recommend different states to improve their mechanisms of the identification of the persons involved in financial operations. The analysis of person's identification applied to the customers of financial operations proves that the basic mechanism of reliable identification is the list of documents that identify a person being fixed in the national laws. The range of these documents and their quality vary in different countries, thus proving the peculiar features of these states.

The issue of the identification of financial operation customers is in Ukraine in the phase of its intense formation. The laws establish only the main documents to identify a person. At the same time, in our opinion, the legislation currently in effect must foresee complete lists of the documents that a bank institution has the right and possibility to ask for with view of person's identification. Such lists must take into consideration not only average situations but also cases of natural disasters, socio-political changes in the society, presence of the person on the territory of another country, etc. The approval of such lists should allow banking institutions to duly observe the provisions of our national legislation designed to prevent money laundering.

Key words: person identification, money laundering, financial activity, e-cash, e-payments..

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток мережі Інтернет, що відбувся на початку 90-х років минулого століття, визначив головний вектор електронної комерції, успішне функціонування якої на пряму залежить від швидкості і надійності транскордонних платежів. Подальший розвиток електронної комерції призвів до виникнення нових способів здійснення платежів, таких як платежі за допомогою електронних грошей, які порівняно з традиційними банківськими розрахунками дають можливість контрагентам значно скоротили трансакційні витрати, виключаючи з системи взаємовідносин банк з його складними кореспондентськими відносинами. Враховуючи такі позитивні якості електронних грошей, за останні десять років вони почали активно використовуватись по всьому світу, що принесло значні переваги суб'єктам, які їх використовували.

Разом з цим електронні гроші активно почали використовуватись в тіньовому секторі світової економіки. Переваги, що отримали суб'єктів від використання електронних грошей отримали також

і особи які переслідували злочинні цілі, а саме введення в економічні відносини грошових коштів від злочинної діяльності, зокрема торгівлі наркотиками, проституції, торгівлі зброєю, тощо. Це спричинило значну стурбованість як на національному рівні, так і на міжнародному. У зв'язку з цим міжнародні організації, що покликані стимулювати боротьбу з відмиванням брудних коштів на національних рівнях, зокрема Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням брудних коштів (ФАТФ [14]), почали активно розробляти основні принципи боротьби з відмиванням брудних коштів і рекомендувати державам їх імплементувати в національні законодавства. Однією з головних рекомендації, імплементация якої дасть можливість більш ефективно перешкоджати відмиванню брудних коштів при використанні електронних грошей – це повна ідентифікація осіб при здійсненні трансакцій.

Дослідження структури платежів на території України в останні роки свідчать про підвищення

використання електронних грошей для здійснення платежів. При цьому, за даними Національного банку України [21], значно збільшилась кількість електронних платіжних систем. Враховуючи це питання боротьби з відмиванням брудних коштів на території України, а також імплементація рекомендацій ФАТФ, стають надзвичайно актуальними не лише в теоретичному плані, а й в практичному плані забезпечення безпеки національної економіки.

Враховуючи зазначене, метою статті є дослідження питань правового регулювання ідентифікації осіб при використанні електронних грошей в Україні, а завданням – на основі проведеного аналізу запропонувати подальші кроки вдосконалення чинного законодавства.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналіз сучасної наукової літератури дає можливість говорити про те, що дослідження питань відмивання брудних коштів займались досить значна кількість вчених. Зокрема вченими приділялась увага питанням: пов'язаним з ризиками при використанні передплачених карток [3], ролі податкових гаваней у відмиванні брудних коштів [10], ролі глобальних стандартів при боротьбі з відмиванням брудних коштів та фінансуванні тероризму [9], впливу обігу криптовалюти на прийняття політичних рішень [12], зв'язку обігу криптовалюти з розвитком злочинності [6]. Значна увага приділялась питанням пов'язаним з розробкою нових концепцій ідентифікації в банківській діяльності [15], ідентифікації тримачів криптовалют з метою боротьби з відмиванням брудних коштів [16] та ряду інших. Разом з цим вітчизняні представники юридичної науки цим питанням практично не приділяли належної уваги, що спонукало авторів провести дану розвідку.

Виклад основного матеріалу. Дослідження питань ідентифікації осіб, що використовують електронні гроші вимагає звернути увагу на два головних моменти, а саме: окреслити коло об'єктів які називаються електронні гроші та визначитись з сутністю процесу ідентифікації осіб.

Аналіз сучасної наукової та аналітичної літератури свідчить про те, що на сучасному етапі дослідження обігу електронних грошей відсутнє їх єдине сприйняття. Узагальнивши існуючі підходи можна виділити три основні напрямки сприйняття електронних грошей, зокрема: а) електронні гроші сприймаються як дематеріалізована або електронна форма банківського білета, емісія якого здійснюється за допомогою «перетворення» в електронну форму грошової вартості; б) електронні гроші сприймаються як фінансовий продукт з передплаченою вартістю; в) електронні гроші це

засіб обміну, який випускається приватним емітентом є обіцянкою емітента про сплату еквівалентної суми [17, с. 137-141].

Також варто наголосити на тому, що поряд з терміном електронні гроші досить часто вживаються такі терміни як: e-money, e-гроші, електронна готівка, цифрові гроші, віртуальна валюта. При цьому вони вживаються як синоніми.

Пояснення такої багатовекторності сприйняття електронних грошей пов'язане з їх надзвичайно складною сутністю та великою кількістю видів, що перебуває в обігу. Враховуючи це провідні міжнародні організації, що борються з відмиванням брудних коштів, зокрема ФАТФ, використовують широке сприйняття цієї категорії, а саме як віртуальної валюти, яка представляє собою засіб вираження вартості, яким можна торгувати в цифровій формі, і яке функціонує як засіб обміну; і / або розрахункова грошова одиниця; і / або засоби зберігання вартості, що не володіє статусом законного платіжного засобу (тобто не є офіційно чинним і законним засобом платежу в розрахунках з кредиторами) в жодній юрисдикції [18].

Узагальнюючи, ми також підтримуємо позицію щодо широкого сприйняття цієї категорії і вважаємо за можливе визначити її як: одиниці вартості, яка зберігається на електронному пристрої, приймається як засіб платежу і є грошовим зобов'язанням, що виконується в готівковій або безготівковій формі за допомогою законних засобів платежу держави перебування.

Як бачимо, запропоноване визначення дає можливість зрозуміти сутність електронних грошей, проте не сприяє визначенню суб'єктного складу відносин що виникають під час їх обігу. Така ситуація пояснюється тим, що у використанні сучасних цифрових технологій при обігу електронних грошей існує значний ступінь анонімності суб'єктів такого використання, що з точки зору суб'єктів трактується як перевага, а з точки зору держави в особі уповноважених органів та міжнародних організацій які ведуть боротьбу з відмиванням брудних коштів, є значною проблемою, яка перешкоджає такій боротьбі.

У зв'язку з цим, для ефективної боротьби з відмиванням брудних коштів надзвичайну роль відіграє інститут ідентифікації осіб, які беруть участь в обігу електронних грошей. Враховуючи це, ФАТФ в своїх рекомендаціях вказав, що належна перевірка клієнтів є важливою і суттєвим заходом для зниження ризиків відмивання коштів/фінансування тероризму, пов'язаних з конвертованими віртуальними валютами. Відповідно до Стандартів ФАТФ, країни повинні зобов'язати провайдерів послуг з обміну

конвертованих віртуальних валют проводити належну перевірку клієнтів при встановленні ділових відносин або при здійсненні разових операцій (відмінних від електронних переказів), використовуючи для цього документи, дані або інформацію з надійних незалежних джерел [19].

Взагалі, проблема ідентифікації особи існує протягом всього існування людства. Спочатку вона використовувалась державою для пошуку злочинців і підтримання правопорядку, а потім, набагато пізніше, її почали використовувати в своїй діяльності зацікавлені фінансові організації для отримання достовірної інформації про своїх клієнтів. На сучасному етапі ідентифікація є основним засобом встановлення особи для перевірки її добросовісності, законслухняності та легальності походження ресурсів, що використовуються для здійснюваних особою транзакцій.

Також ідентифікація сприймається як важливий інструмент боротьби з відмиванням брудних коштів та фінансуванням тероризму. В термінології ФАТФ використовується два основних поняття, які відносяться до перевірки клієнтів фінансових операцій – «належна перевірка клієнтів» та «ідентифікація клієнтів». Відповідно до трактування термінів «належна перевірка клієнтів» є більш широким поняттям і включає в себе ідентифікацію клієнтів як одну з мір встановлення достовірності відомостей, які надаються цим клієнтом [8, с. 1-24]. При цьому ФАТФ не надає детальних рекомендацій щодо застосування конкретних механізмів вивчення клієнтів та їх ідентифікації. Результатом цього є розробка на національному рівні індивідуальних механізмів ідентифікації осіб фінансових операцій, які враховують особливості окремих держав.

Враховуючи те, що основним посередником при здійсненні фінансових операцій є банк, наведемо приклади індивідуальних механізмів ідентифікації в банківській сфері, які використовуються в різних державах.

Як показує аналіз практики банківської діяльності в іноземних державах, практично всі законодавства містять вимогу щодо надання клієнтом банку необхідних для його ідентифікації документів. Переліки цих документів досить різні. В одних державах є достатнім пред'явлення документів, що засвідчують особу (паспорт громадянина) та довідок про місце роботи, в інших такий перелік досить широкий і може включати не лише паспорт громадянина, а й довідки про сплату податків, трудові книжки, рекомендаційні листи від осіб, що можуть підтвердити особу.

Наприклад в Канаді, для ідентифікації клієнта фінансової установи може бути використаний як

державний документ з фото, так і документ без фото виданий громадською організацією [4]. В Новій Зеландії для ідентифікації можуть бути задіяні треті особи, які мають бути старше 16 років і належати до числа перелічених осіб: Громадянин держави Співдружності націй, діючий співробітник поліції, мировий суддя, лікар, старійшина корінного племені Нової Зеландії (маорі), практикуючий вчитель, член парламенту, адвокат, нотаріус, священнослужитель [2]. На островах Фіджі, банки мають право проводити ідентифікацію спираючись на свідоцтво про народження, що є у всіх громадян та підтверджуючий лист від довіреної особи, яка має знати клієнта та інформацію про нього [11]. На Філіпінах, після тайфуну Іоланда який пройшов в 2013 році, банки отримали право ідентифікувати громадян по сертифікатах, які підтверджують особу і посвідченню їх особи і втрати документів [1]. В Колумбії для ідентифікації громадян використовують доступ до Національного реєстру цивільного статусу, урядової організації, яка зберігає відбитки пальців більш ніж 47 млн. громадян.

Після ряду соціально-політичних подій, що відбулись в світі в середині 2010-х років для держав Європейського Союзу актуальним стало питання про застосування більш гнучкої системи ідентифікації споживачів фінансових послуг. Зокрема із збільшенням потоку біженців в 2016 році після подій в Сирії Європейська служба банківського нагляду видала циркуляр, відповідно до якого документами, які можуть використовуватись для ідентифікації осіб є документи випущені ЄС, що підтверджують статус біженця, і який дає право отримати вид на проживання в ЄС [5]. В Швеції угода між банківським сектором і офіційними установами дозволяє банкам отримати доступ до відомостей міграційної служби та перевірити строк дії міграційної картки, перевірити статус біженця із використанням спеціально виділеної телефонній лінії [7]. Йорданія використовує ідентифікаційні картки, що видані Управлінням верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців. Відповідно до цієї картки біженець отримує доступ до електронних грошей в рамках сервісу Jo Mo Pay, який дозволяє здійснити грошові перекази [13].

Як бачимо, в рамках законодавчо закріпленого переліку документів, для ідентифікації споживачів фінансових послуг, застосовуються їх різні види, що відображає специфіку та особливості держав. Разом з цим сам факт законодавчого закріплення переліку документів є значним кроком в механізмі ідентифікації осіб фінансових операцій.

Інколи виникає питання підтвердження особи, яка надає для ідентифікації відповідні документи. В такому випадку в більшості держав використовують механізм біометричної ідентифікації як процесу ототожнення громадянина з самим собою в різні моменти часу і в різних станах за допомогою співставлення його біометричних ознак [20, с. 2]. На сучасному етапі розвитку, в світі набувають поширення біометричні паспорти, які містять відомості про біометричні особливості власників.

Щодо нашої держави, то ідентифікація споживачів фінансових послуг також є актуальною і здійснюється в рамках спеціального законодавства, що регулює боротьбу з відмиванням брудних коштів та здійсненням фінансового моніторингу.

Одним з перших кроків до вирішення питання щодо ідентифікації суб'єктів як здійснюють фінансові операції з використанням електронних грошей стало прийняття Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року.

Відповідно до частини першої статті 9 вказаного закону банки як суб'єкти первинного фінансового моніторингу відповідно до законодавства зобов'язані на підставі наданих офіційних документів або засвідчених в установленому порядку їх копій, здійснювати ідентифікацію клієнтів, які проводять фінансові операції. Додаткові дані для вивчення клієнта також можуть бути одержані від клієнта, а також з інших джерел, якщо така інформація є публічною (відкритою).

Загальні вимоги щодо здійснення ідентифікації фізичних осіб — резидентів визначено пунктом 1 частини одинадцятої статті 9 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Так, з метою ідентифікації резидентів суб'єкти первинного фінансового моніторингу для фізичної особи встановлюють: прізвище, ім'я та по батькові, дату народження, серію і номер паспорта (або іншого документа, що посвідчує особу), дату видачі та орган, що його видав. Під час ідентифікації з'ясовують місце проживання або місце перебування фізичної особи, ідентифікаційний номер згідно з Державним реєстром фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів або серію та номер паспорта, в якому проставлено відмітку органів державної податкової служби про відмову від

одержання ідентифікаційного номера. При цьому законодавство України не містить вичерпного переліку документів, на підставі яких банк під час відкриття рахунку зобов'язаний проводити ідентифікацію фізичних осіб – резидентів. Також слід вказати на те, що відповідно до нормативних актів Національного банку України банківські установи зобов'язані розробити внутрішню документацію, що регулює питання ідентифікації її клієнтів.

Як бачимо законодавство України досить спрощено відноситься до ідентифікації споживачів фінансових послуг. При цьому основний ризик покладається на банківські установи, які повинні мати внутрішні локальні акти, що врегульовуватимуть питання ідентифікації їх клієнтів. Це створює певні труднощі для надавачів фінансових послуг, в результаті яких є ризики не тільки неналежної ідентифікації, а й участі у сумнівних фінансових операціях, що в майбутньому може стати джерелом значних проблем для фінансової установи.

Таким чином, підсумовуючи викладене, можемо зробити наступні висновки.

Ідентифікація осіб є основним інструментом боротьби з відмиванням брудних коштів, в тому числі і з використанням електронних грошей. Міжнародні організації, діяльність яких направлена на боротьбу з відмиванням брудних коштів постійно рекомендують державам вдосконалювати механізм ідентифікації осіб, які здійснюють фінансові операції. Аналіз практики ідентифікації особи споживачів фінансових послуг свідчить, що основним механізмом належної ідентифікації є закріплення в національному законодавстві переліку документів, що засвідчує особу. Спектр документів та їх якість в різних державах є різним, що свідчить про особливості цих держав.

На території України питання ідентифікації споживачів фінансових послуг знаходиться на етапі інтенсивного становлення. На законодавчому рівні закріплені лише основні документи, що засвідчують особу. Разом з цим, з нашої точки зору, в чинному законодавстві мають бути передбачені вичерпні переліки документів, які банківська установа має право і можливість витребувати для ідентифікації особи. При цьому такі переліки мають враховувати не лише звичайну ситуацію, а й випадки природнього лиха, соціально-політичних змін суспільства, знаходження особи на території іншої держави і таке інше. Затвердження таких переліків дасть можливість банківським установам належним чином виконувати вимоги законодавства нашої держави у боротьбі з відмиванням брудних коштів.

Література:

1. Additional special regulatory reliefs to banks in areas severely affected by tropical depression «Yolanda» (2013) // Bangko Sentral ng Pilipinas 2013. URL: <http://www.bsp.gov.ph/downloads/regulations/attachments/2013/c820.pdf>
2. Amended Identity Verification Code of Practice 2013 // Financial markets authority. URL: <https://fma.govt.nz/assets/Reports/131201-identity-verification-code-of-practice-aml-cft.pdf>
3. Choo, Kim-Kwang Raymond. Money Laundering Risks of Prepaid Stored Value Cards. Trends & Issues in Crime and Criminal Justice, No. 363, September 2008.
4. Documents to support your identity: adult passport applications (2017) // Government of Canada. URL: <http://www.cic.gc.ca/english/passport/apply/documents-identity.asp>.
5. EBA Opinion on the application of CDD to customers who are asylum seekers from higher risk countries or territories (2016) // EBA. URL: [https://www.eba.europa.eu/documents/10180/1359456/EBA-Op-2016-07+\(Opinion+on+Customer+Due+Diligence+on+Asylum+Seekers\).pdf](https://www.eba.europa.eu/documents/10180/1359456/EBA-Op-2016-07+(Opinion+on+Customer+Due+Diligence+on+Asylum+Seekers).pdf)
6. Engle, Eric. Is Bitcoin Rat Poison? Cryptocurrency, Crime, and Counterfeiting (CCC). The Journal of High Technology Law, Vol. 16, No. 2, July 2016.
7. FATF Guidance. Anti-Money Laundering and Terrorist Financing Measures and Financial Inclusion (2017) // FATF. URL: <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/content/images/Updated-2017-FATF-2013-Guidance.pdf>.
8. Gelb A. (2016) Balancing Financial Integrity with Financial Inclusion: The Risk-Based Approach to «Know Your Customer» // CGD Policy Paper. Vol. 74. P. 1–24.
9. Gordon, Richard K. Losing the War against Dirty Money: Rethinking Global Standards on Preventing Money Laundering and Terrorism Financing. Duke Journal of Comparative & International Law, Vol. 21, No. 3, Spring 2011
10. Mihiu, Stefan. Tax Havens and the Money Laundering Phenomenon. Economics, Management and Financial Markets, Vol. 7, No. 4, December 2012
11. Policy Advisories on the FTR Act (2007) // The Fiji Financial Intelligence Unit URL: <https://www.fijifiu.gov.fj/Pages/Guidelinesand-Policy-Advisories/Policies-advisories-on-the-FTR-Act.aspx>
12. Subramanian, Ramesh; Chino, Theo. The State of Cryptocurrencies, Their Issues and Policy Interactions. Journal of International Technology and Information Management, Vol. 24, No. 3, July 1, 2015.
13. The long road to interoperability in Jordan. Lessons for the wider industry (2016) // The GSM Association case study Jordan. URL: https://www.gsma.com/mobilefordevelopment/wp-content/uploads/2016/12/GSMA-case-study_Jordan_2016.pdf.
14. Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (англ. Financial Action Task Force on Money Laundering - FATF) являє собою незалежну міжурядову організацію, що розробляє й популяризує свої принципи для захисту всесвітньої фінансової системи від загроз відмивання грошей, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення. Інформація про ФАТФ розміщена на офіційному сайті групи в мережі Інтернет: URL: www.fatf-gali.org.
15. Достов В.Л., Шуст П.М., Козырева А.Д. Новые концепции в осуществлении процедур идентификации. Эффективное антикризисное управление. №4 (103) 2017.
16. Кинсбурская В.А. Идентификация держателей криптовалюты в целях противодействия отмыванию доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма. Национальная безопасность / nota bene. 2019. № 3.
17. Котарева Н. М. Электронные деньги: сущность, функции и роль в экономике. Социально экономическое явления и процессы. 2011. № 12. С. 137–141.
18. Отчет ФАТФ. Виртуальные валюты. Ключевые определения и потенциальные риски в сфере ПОД/ФТ. Июнь 2014. Електронний ресурс. Режим доступу:

https://eurasiangroup.org/files/FATF_docs/Virtualnye_valyuty_FATF_2014.pdf (дата звернення: 25.11.2020.)

19. Руководство по применению риск ориентированного подхода. ВИРТУАЛЬНЫЕ ВАЛЮТЫ. Электронный ресурс. Режим доступа: https://eurasiangroup.org/files/uploads/files/FATF_documents/FATF_Guidances/ROP_Virtualnye_valyuty.pdf (дата звернення: 25.11.2020)

20. Соколов А.Ф. Криминалистика: учебное пособие. Ярославль. ЯрГУ, 2017. С. 2 (88 с.)

21. Щорічний Звіт з оверсайта описує інфраструктуру фінансового ринку та динаміку ринку платежів у 2019 році. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/schorichniy-zvit-z-oversayta-opisuye-infrastrukturu-finansovogo-rinku-ta-dinamiku-rinku-platejiv-u-2019-rotsi>. (дата звернення 25.11.2020).